Iğd Üniv Sos Bil Der / Igd Univ Jour Soc Sci
Sayı / No. 14, Nisan / April 2018: 456-477
Araştırma Makalesi / Research Article

Bankacılık Sisteminde Risk Ve Sermaye Yeterliliği

BERNA AK BİNGÜL[1]

Öz: Dünya'da yaşanan globalleşme süreci bir yandan finansal piyasalarda büyük bir değişimin yaşanmasına neden olurken, diğer yandan da bankacılık sektörünün birtakım risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bankacılık sektörünün maruz kaldığı en önemli risklerden biri de sermaye yeterliği riskidir.

Uluslararasılaşmanın önem kazanması ve sınır ötesi işlemlerin taşıdığı risk sermaye yeterliliği konusunda ortak düzenlemelere gidilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası alanda ortak bir ölçütün belirlenmesi, bankacılık sisteminin taahhütlerini karşılayabilme gücünün artırılması ve rekabet şartlarının ülkeler arasında aynı seviyeye getirilmesi amacıyla Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ile ilgili düzenlemeye gidilmiştir. Bunun sonucu olarak 1988 yılında "Risk Ağırlıklı Aktiflere Karşı Sermaye Rasyosu" ile sermaye yeterliliğine uluslararası bir standart getirilmiş ve bu konudaki çalışmalar sürekli revize edilmiştir. Bu çalışmada, bankacılık sisteminde risk ve sermaye yeterliliği arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Sermaye Yeterliliği, Basel Uzlaşısı

[1] Bu çalışma, Prof. Dr. Targan ÜNAL danışmanlığında Berna AK BİNGÜL tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan "Bankacılık Sisteminde Risk ve Sermaye Yeterliliği-Piyasa Riskinin Standart Metoda Göre Hesaplanmasına İlişkin Uygulama " isimli Doktora Tezinden Türetilmiştir.

* Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

e-mail: bbingul@hotmail.com; berna.akbingul@klu.edu.tr

Risk And Capital Adequacy in Banking System

Abstract: The globalization process in the world has led to a major change in the financial markets while also causing the banking sector to face some risks. One of the most important risks that the banking sector is exposed to is capital adequacy risk.

The importance of internationalization and the risk that cross-border transactions have led to the need for joint arrangements on capital adequacy. The Bank For International Settlement has made arrangements to measure capital adequacy in order to identify a common benchmark in the international arena, increase the ability to meet the commitments of the banking system and bring competition conditions to the same level among countries. As a result, an international standard for capital adequacy was introduced in 1988 with the "Capital Ratio against Risk Weighted Activity", and the work on this subject has been constantly revised. In this study, the relationship between risk and capital adequacy in the banking system is examined.

Keywords: Risk, Capital Adequacy, Basel Accord

Giriş

Dünya'da yaşanan globalleşme süreci ve teknolojik gelişmeler ile uluslararası mali piyasalar ve bu piyasaların temel unsuru olan bankacılık sisteminde önemli değişimler yaşanmıştır. Globalleşme ile yaşanan gelişmeler bir yandan sermayeye uluslararası piyasalarda sınırsız bir dolaşım imkanı sağlarken diğer yandan da ülkeleri ani sermaye çıkışları ile ciddi ekonomik ve finansal krizler ile karşı karşıya bırakabilmektedir.

Finansal piyasalarda yaşanan hızlı gelişmeler ve bu piyasalarda yaratılan yeni ürünler, bilgi işlem teknolojisinde gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni işlem prosedürleri, dağıtım kanalları ve ulaşılan yeni finansal piyasalar bankacılık sisteminin yapısını değiştirmiş ve bankaların karşı karşıya kaldığı risklere yenilerini eklerken, riskin tanınması, ölçülmesi ve taşınan riskin banka çapında ölçülmesi ve oluşan risk rakamlarının birleştirilmesi süreci de bu gelişmelere paralel olarak zorlaşmaktadır. Bu durum finansal krizlerin hazırlayıcısı olabilmektedir.

Bundan dolayı ekonomilerde yaşanan krizlerin finansal sisteme ve onun en önemli unsurlarından olan bankacılık sektörüne yansıyarak tüm finansal sistemi ve ekonomiyi etkileyebilecek sorunlar ortaya çıkarması ve bankacılık sisteminde ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmelerin sadece sistemi etkilemekle kalmayıp ekonomiyi ve sosyal hayatı da etkileyecek niteliğe sahip olması etkin gözetim ve denetimi zorunlu kılmaktadır. Etkin gözetim ve denetim işlevinin temel amacı da bankaların taşıdıkları risklere karşı yeterli sermaye bulundurmalarının sağlanması ve etkin risk yönetimine sahip olunmasıdır.

Bankaların karşılaşabilecekleri olumsuz koşullar ve belirsizliklerden kaynaklanabilecek risklere karşı güvence oluşturması açısından banka sermayesi ve sermaye yeterliliği önem kazanmıştır. Yeterli sermaye düzeyi, bankanın portföyünün taşıdığı riskleri kontrol etme imkanı sağlarken zararı karşılama, ödeme güçlüğüne düşme ihtimallerini kabul edilebilir en alt düzeye indirmede etkin rol oynar.

Risklerin etkin yönetimi, risk ve sermayenin ilişkilendirilerek beklenmedik riskler için ne kadar sermaye tutmaları gerektiğinin belirlenmesi, bankacılık sektörünün sağlamlığı ve istikrarı için önem arz etmektedir.

1.Bankacılıkta Risk ve Risk Kaynakları

Bankaların üstlendikleri riskleri tanımlayabilmeleri, bunları istatistiki teknikler kullanarak tesis ettikleri modellerle sayısallaştırmaları ve sonuçta gereğince yönetmeleri bankalar ve hissedarlar için önemli olduğu kadar tüm sektör içinde önem arz etmektedir. Bu nedenden dolayı da bankaların mali sistemde görülen başlıca risklere karşı kendilerini koruyabilecek mekanizmaları geliştirmeleri, uluslararası normlara uygun iç denetim ve risk yönetimi sistemlerini hızla tesis etmeleri ve uygulamaları gereklidir.

1.1.Bankacılıkta Riskin Tanımı ve İşlevi

Risk; "Bir işleme ilişkin parasal kaybın ortaya çıkması veya bir giderin yada zararın ortaya çıkması nedeniyle ekonomik faydanın azalması ihtimali" şeklinde tanımlanmaktadır (Rüstemoğlu, 2001: 10-11).

Risk tanımı, coğrafi, kültürel, sektörel ve konjonktüre göre değişkenlik göstermekte ve farklı anlamlar içermektedir. Geleneksel toplumda tehlike, tehdit ve kayıp ile tanımlanan riskin anlamı, günümüzde fırsat ve getiri potansiyelini içerecek şekilde genişlemiştir. Risk tanımındaki değişimle birlikte riskten uzaklaşma ve kaçınma yerine riskin kontrol edilebilirliği ve riskin yönetilebilirliği kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Risk, gelecekte ulaşılması hedeflenenden farklı bir sonucun çıkması halinde zarara uğrama ihtimali ve üstlenilen riskler ile beklenen getiri arasında optimum dengenin sağlanmasına yönelik faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Pritchard, 2005: 9; Yarız, 2011: 3).

Finans kuramı çerçevesinde tartışılan boyutu ile risk ise, bankacılık sisteminin sağlayacağı getiri ile bu işlemlerin nakit akımla-

rının beklenen bugünkü değeri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle banka açısından risk beklenen gelirin beklenen getiriden düşük olduğunda söz konusu olmaktadır. Bununda en önemli nedeni sonuçların belirsiz olduğunun bilinmesi muhtemel sonuçların doğru bir şekilde ölçülememesi ve doğru bir şekilde tahmin edilememesidir (Active Araştırma, 2000: 12).

Bankacılık sisteminin riske maruz kalması risk yönetimini de gündeme getirmiş ve riskin kontrol edilmesi ile yönetilmesi gereğini de ortaya çıkarmıştır. Bankacılık sektöründeki riskler kontrol edilmediği zaman mikro düzeyde bankacılık, döviz ve likidite riskine neden olabileceği gibi makro düzeyde ülke ekonomilerinde finansal krizlere de neden olabilmektedir. Geçmiş yıllarda olumsuz örnekleri görüldüğü gibi bankacılık ve finansal piyasa krizleri çok çabuk yayılmış ve ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Küreselleşen piyasalarda, bir ülkede oluşan riskler veya krizler diğer ülkelere çok hızlı bir biçimde yayılmıştır (Koç, 2013: 277).

Belirlenen bir gelir düzeyine göre riskin minimize edilmesi veya belirlenen bir risk düzeyine göre gelirin maksimize edilmesi yönetimin varması gereken hedefi oluştururken, bu hedef ise ancak stratejik planlama ve etkin kontrol mekanizması sayesinde gerçekleşebilir.

Bankacılıkta risk yönetiminin önemli ilkelerinden biri, üstlenilen risk sonucu oluşabilecek zarar ihtimaline karşı kaynak ayrılması ve sermaye tahsis edilmesidir. Bankacılık sektöründe üstlenilen risk, tahsis edilen sermaye ve beklenen getiri arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu üç olgu arasında üstlenilen riskler özel bir önem içermekte ve riskin doğru ölçülmesi, tahsis edilecek sermaye tutarını da doğrudan etkilemektedir (Yarız, 2011: 9).

Belirsizlikleri ve belirsizliğin yaratacağı olumsuz etkileri kabul edilebilir bir seviyeye indirgemeyi sağlayan bir disiplin ve bir yönetim sistemi olan risk yönetimi; bankaların finansal performansını iyileştirmek ve bankanın karşılanması ve kabulü

mümkün olamayan ölçüde büyük zararlarla karşılanmasını önlemede etkin bir rol oynamaktadır.

1.2.Bankacılıkta Risk Kaynakları

Bankacılık doğası gereği çok geniş bir çerçevede riskler almayı gerektirir. Bankacılık gözetimcileri, bu riskleri anlamaya ve bankaların bu riskleri yeterli bir düzeyde ölçebildiğinden ve yönetebildiğinden emin olmaya ihtiyaç duymaktadırlar.

Bankacılık sektöründe genel olarak, riskler kaynaklarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Kahraman, 2000: 48);

i. Piyasa riski
i. Kur riski
ii. Faiz riski
iii. Kredi riski
iv. Sona erdirme riski
v. Likidite riski
vi. Operasyonel risk
vii. Yasal risk
viii. Ülke ve transfer riski
ix. Ticari itibar riski

Bir başka tanımlamaya göre ise; riskler finansal piyasalarda üç ana başlık altında incelenmektedir: Piyasa, kredi ve operasyonel riskler. Bu risklerden piyasa ve kredi risklerini tanımlama ve ölçümleme kolay olmasına rağmen operasyonel riskleri tanımlama ve ölçümleme zordur. Bundan dolayı da piyasa ve kredi riskleri dışında kalan tüm olası risklerin operasyonel risk kategorisi içinde yer alması uygun görülmektedir (Tezel, 2001: 45).Finans sektöründe yaşanan gelişmeler ile bu sektörde faaliyet gösteren kurumların maruz kaldığı risklerin niteliklerinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Mevcut faiz ve kur risklerinden daha karmaşık olan piyasa riskleri de dahil edilmiştir.

Literatürde beklenmeyen zararlara yol açan risk kaynakları Vojta (1973) ve Revell (1975) tarafından aşağıda belirtildiği gibi farklı bir şekilde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bunlar;

i. Likidite riski,
ii. Kazanç riski,
iii. Yatırım riski,
iv. Kredi riski,
v. Taahhüt ve hükümlülük riski,
vi. Faaliyet riski,
vii. Hile riski,
viii. Döviz riski,
ix. İtibar riski,
x. Mali risk ve
xi. Sıra dışı riskler

Riskler nedenleri, etkileri ve kendilerini yaratan işlemler dikkate alınarak gruplandırılmalarına rağmen en genel anlamda riskler ise piyasa, kredi ve faiz-kur riskini içeren operasyon risk olarak gruplandırılır. Bütün bu risklerin ortak özelliği ise sermayenin koruyucu rolünün bankacılık sistemi açısından önem arz etmesidir.

2.Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yeterliliği

Finansal piyasaların en önemli işlevi, tasarrufların ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda kullandırılması ve ekonomideki fonlara aracılık ederek fonların akıcılığını temin etmesidir. Ancak işlevsel bir fon aktarımı, finansal piyasaların bulunması, bu piyasaların etkin bir şekilde işlemesi, para ve sermaye piyasalarının genişletilmesi, kaynak aktarımında ihtiyaç duyulan ödeme sisteminin işleyişi ve mali bünyesi güçlü bankaların varlığını gerektirmektedir. Bu gereklilik, para piyasalarında etkin bir rol oynayan bankacılık sektörünce toplanan fonların, ekonomik ve sosyal gelişim için kullanılması, fonların öncelikli sektörlere yönlendirilmesi, kaynakların harekete geçirilmesi ve kaynak kullanımın etkinleştirilmesi, ekonomik kalkınma açısından taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır.

Banka kaynaklarının kullanım şekli ve kullanıldığı yerlerin doğal bir sonucu olarak büyük bir risk unsuruna maruz kalmaları banka faaliyetleri üzerinde düzenleyici kararlar alan denetim ve gözetim otoritelerinin denetimini gerekli kılmaktadır.

Banka denetimi, banka işlemlerinin gereken özenle yürütülmesini sağlamak amacıyla yetkili kamu otoriteleri tarafından tatbik edilen tüm teknikleri ve dolaysıyla geniş faaliyet alanını kapsarken bankaların faaliyete geçmeleri, kaynaklarını kullanmaları ve tavsiyelerine ilişkin düzenlemeler ile yükümlüklerini karşılamaya ve mali yapılarını güçlü tutmaya yönelik sınırlamalara uygun hareket edilip edilmediğini değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu işlevlerin yanı sıra varlıkları, alacakları, öz kaynakları, borçları, kar ve zarar hesapları arasında ilgi ve dengeler ile mali bünyeyi etkileyen diğer tüm unsurların tespit ve tahlilini ifade etmektedir (Delikanlı, 1998: 7). Etkin bir denetim sisteminin başlıca amacı, tasarruf sahiplerini koruyarak mali aracılığın toplumsal maliyetinin en aza indirilmesidir.

Diğer taraftan bankaların, ekonomide etkin bir kaynak kullanımını sağlamaları, sermaye birikimi oluşumunda katkıda bulunmaları, kamunun fon ihtiyacının temininde vazgeçilmez kurumlar olmaları, faaliyetlerinin likidite, emniyet ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda sürdürme zorunluluğu olmaları ve bir bankanın ödeme güçlüğüne düşmesinin sadece ilgili bankanın sermayedarları ve tasarruf sahiplerini etkilemek ile kalmayıp, genel bir banka krizine ve dolayısıyla ekonomide istikrarsızlığa neden olması, bu kurumların etkin bir biçimde denetim ve gözetimlerini zorunlu kılmaktadır (Delikanlı, 1998: 8).

Denetim ve gözetimde, öncelikli koruyucu ve ekonomide istikrarı sağlayıcı amaçlar esas alınmaktadır. Çünkü banka iflasları gerek ekonomik gerekse tasarruf sahipleri açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bir banka sistem dışına çıkarıldığında bankaca yüklenilmeyen iki maliyet ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Mevduat sigortası kapsamında tasarruf sahiplerine ödenen tutar, ikinci ise sistemin tümüne duyulan güvenin azalmasıdır. Bundan dolayıdır ki bir banka iflasının sosyal maliyeti kişisel maliyetinden daha yüksek olmaktadır (Özdemir, 1998: 60). Bankacılık sisteminin ekonomideki önemli işlevleri ve doğurabileceği etkiler nedeniyle başarısızlığın dar bir çerçevede kalmayarak tüm ekonomiye yansıması gibi nedenler, liberal ekonomik sistemleri benimsemiş ülkelerde dahi bankacılık faaliyet-

lerinin kamu otoriterlerinin yoğun denetim ve gözetimi altında bulunmasına neden olmuştur. Uygulanan düzenlemeler bankacılığın yapısı içinde bulunan ekonomik koşullar, izlenen ekonomik politikalar, benimsenen ekonomik sisteme göre farklılık göstermekle beraber amaç, ülke ekonomisin ve tasarruf sahiplerinin çıkarlarını korumaktır.

Zira banka iflaslarının sadece ekonomik değil toplumsal yönü de bulunmaktadır. Bu nedenle banka faaliyetlerini düzenleyen otoriterler, bankacılık sektörünün önemi ve tasarruf sahiplerinin güven duygusunun bankalara kazandırdığı ayrıcalıklı durumdan ötürü banka sermaye yeterliliği ile ilgilenmişlerdir. Sermaye yeterliliği konusunda yapılan bir takım düzenleyici standartlar, istikrarlı bir bankacılık sisteminin sağlanması, tasarruf sahipleri ve diğer borç verenlerin korunması ve gelirlerinin güvence altına alınmasını düzenleme görevinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.Sermaye Yeterliliği ve Risk

Bankalar, devam eden faaliyetlerinin doğal bir sonucu olarak bazı risklerle karşılaşmak durumundadırlar. Tüm ekonomik faaliyetler için söz konusu olmakla birlikte bankacılık faaliyetleri ile risk arasında özel bir ilişki bulunmaktadır. Bankacılık sisteminin asıl fonksiyonu, fon arz edenlerle talep edenler arasındaki değişime aracılık olduğundan bu değişim sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuzluklar bankaların karşı karşıya kalabilecekleri riskleri arttıracaktır.

Bankaların beklenen veya tahmin edilen zararları, risk doğurabilecek faaliyetlerden kaçınmak, mümkün olduğu ölçüde riske karşı koymak, elde edilen gelirden bir risk pirimi ayırarak riski karşılayacak karşılık ayırmak, özel karşılıklar oluşturmak veya riske karşı sigorta yaptırmak suretiyle asgari seviyeye indirmeleri ile mümkün olabilmektedir. Buna karşılık tahmin edilmeyen olaylardan kaynaklanan beklenmeyen zararlar ile de karşılaşılması mümkün olabilmektedir. Bu tür zararların karşılanması ve bankanın ödeme güçlüğüne düşmesinin önlenmesi ya

da bankanın iflas etmesi halinde başta tasarruf sahipleri olmak üzere alacaklıların katlanmak durumunda oldukları zararın en alt düzeyde tutulması, ağırlıklı olarak banka sermayesinin yeterli olup olmadığına bağlı olmaktadır (Çelebican, 1984: 16).

Sermayesi yetersiz bir bankanın karşılaştığı riskler dört etkenden kaynaklanabilir. Bunlar sırasıyla; sermaye sabit kalırken aktiflerin artması, ikincisi aktiflerin sermayeden daha hızlı artması, üçüncüsü aktifler sabit kalırken sermayenin azalması ve sonuncusu ise sermayenin aktiflerden daha hızlı azalması durumudur. İlk iki durumda problem, bankanın büyümesi nedeni ile sermayenin yetersiz kalması sorunudur. Bu durumdaki bir banka, sermaye artırımına giderek ya da riskli aktiflerin bir kısmını satarak yeterli sermaye oranını tekrar yakalayabilmektedir (Okay: 118).

Sermaye yeterliliğinin değerlendirilmesi iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama, bir bankanın tüm mevcut değer ve borçlarının gerçek ya da ekonomik değerlerinin belirlenmesini içermektedir. İkinci aşama ise, birbiriyle ilişkili tüm risklerin tanımlanması ve ölçülmesidir. Bunlar; Kredi, Likidite, Ülke, Faiz oranı, Kaldıraç faktörü, Para ve Muhtemel riskler (taahhütlerden doğan) gibi temel bankacılık risklerinden oluşur ve bir bankanın portföy riski olarak da sınıflandırılmaktadır (Gardener, 1988: 5).

Görüldüğü gibi bankaların beklenen ve beklenmeyen zararları karşılayabilmesi, bankanın yeterli sermayeye sahip olmasına büyük ölçüde bağlı olmaktadır.

2.2.Sermaye Yeterliliği ve Finansal Yetersizlik Riski

Bir bankanın faaliyet dönemi sürecince yaratacağı gelir ve giderler önceden tahmin edilebilir ve planlanabilmektedir. Beklenmeyen gelişmelerin yaratacağı sonuçların etkisi bankanın aktiflerine, pasiflerine, faaliyetlerini nasıl seçtiğini ve ekonomide meydana gelen değişmelere bağlı olmaktadır. Beklenmedik

olaylar sonucunda planlanan hedef ile gerçekleşen sonuçlar arasında negatif bir fark oluşabilir. Bir bankayı finansal olarak yetersizliğe götürecek risk, bu farkı oluşturan gelir ve giderlerin büyüklüğüne, büyüklüklerin ihtimal dağılımına ve en önemlisi bankanın başlangıç sermayesine bağlı olmaktadır (Maisel, 1981: 49).

Bir banka için finansal yetersizlik riski, banka sermayesinin cari ekonomik değerinin bir fonksiyonudur (Revell, 1975: 25). Banka sermayesinin ekonomik değeri, aktiflerinin beklenen nakit akımlarının bugünkü değerine, iskonto oranına ve iskonto oranındaki değişme ihtimaline bağlı olmaktadır. Makroekonomik yapıdaki değişmeler dönem sonunda beklenen değerler ile gerçekleşen değerler arasında bir fark oluşmasına neden olan en önemli etkendir. Bir portföy riskinin ölçülmesi, portföyün dönem sonu tahmin değerine ve bu değere bağlı olarak gerçekleşecek net değerin ihtimal dağılımını hesaplanmasına bağlı olmaktadır. Eğer ekonomik yapıdaki değişimler bir bankanın gelirleri ile giderleri arasındaki farkın banka sermayesini aşacak düzeyde gerçekleşmesine neden olursa banka finansal olarak yetersiz kalacaktır (Maisel, 1981: 6).

Finansal yetersizlik bankaların yalnızca ödenebilirliklerini yitirmelerine neden olmaz, aynı zamanda sermayeyi aşan zararların doğmasına da yol açmaktadır. Bu zararın yüklenicisi ise tasarruf sahipleri ve bankaya borç verenlerdir. Bankalardaki tasarruf sahipleri, daha yüksek sermaye oranına sahip mali olmayan kurumların alacaklarına kıyasla ters şoklara karşı daha az korumaya sahiptirler. Aynı tasfiye kuralları içinde bir banka için yeterli bir zarar, tasarruf sahipleri için aynı zararın banka dışı kurumların alacaklarına verdiğinden daha büyük bir zarara yol açmaktadır. Banka pay sahipleri zarara uğrasalar bile, mevduat sahiplerinin zarara uğrama korkusu bankalardaki mevduatların çekilmesine yol açar ve bu da banka iflaslarının yaygınlık kazanmasının başlıca nedeni olmaktadır.

Banka sermaye yeterliliğinin değerlendirilmesinde en önemli etken bankanın üstlendiği net risk olmaktadır. Bir bankanın fazla risk altına girmesi, sermaye yeterliliğinde bir parçası olduğu ihtiyatların yetersiz ve bankaların ölçüsüz bir iletişim pozisyonunda olduğunu göstermektedir.

3.Uluslararası Bankacılıkta Ortak Düzenlemeler ve Basel Uzlaşısı

Son yıllarda dünya finans sisteminde yaşanan istikrarsızlıklar globalleşme olgusu ile birlikte tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal sektörlerini etkilemiş ve bu durum uluslararası işbirliğini öngören çalışmalar ile finansal sistemin sağlıklı yapılanması gerektiği görüşünü ön plana çıkarmıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların temel amacı da, finansal sistemin güçlendirilmesi, istikrarlı bir ortamın yaratılması ve sistemde denetim mekanizmasının etkin çalışması olmuştur.

3.1.Basel I Uzlaşısı

Bankaların mali bünyelerinin ekonomide oluşacak krizlere karşı dayanıklılığını artırmak ve uluslararası alanda ortak bir ölçütün belirlenmesi amacıyla Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından, sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ile ilgili olarak 1988 yılında "Risk Ağırlıklı Aktiflere Karşı Sermaye Yeterliliği Rasyosu" yayımlanmıştır.

Yapılan düzenlemenin amacı (Çakır, 1991: 30).

i. Uluslararası bankacılık sisteminin taahhütlerini
ii. Karşılayabilme gücünün arttırılması ve
iii. Uluslararası bankacılık platformunda rekabet şartlarının ülkeler içinde aynı seviyeye getirilmesidir.

Sermaye ölçümleri ve standartlarının uluslararası alanda yakınlaştırılması amacıyla yapılan düzenlemede, homojen bir sermaye yeterliliği ölçütünün kullanılması, uluslararası alandaki farklı uygulamaların giderilmesi, mevcut uygulama farklılıklarından doğan eşitsizliklerin ve haksız rekabetin ortadan kaldırıl-

ması amaçlanmıştır. Bu amaçların gerçekleşmesine yönelik olarak, uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalarca bulundurulması gereken asgari sermaye miktarı, risk ağırlıklı aktifler ve bilanço dışı varlıklar ile ilişkilendirilmiştir.

Bankaların olası risklere karşı sermaye yeterliliği hususunda birlik oluşturmak adına hazırlanılan taslak, G-10 ülkeleri başta olmak üzere diğer ülkeler tarafından incelenmiş ve yapılan güncellemeler sonrasında 1988 yılında "Basel I Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı" adıyla yayımlanmıştır. Basel I'de uluslararası faaliyet gösteren bankaların riskli faaliyetleri ile mevcut sermayeleri ilişkilendirilmiş ve "Cook Rasyosu" olarak adlandırılan bir sermaye yeterliliği tanımı yapılmıştır. Minimum %8 olması öngörülen bu standart oran, bankaların taşıdıkları riskleri kontrol altında tutmaları ve yeterli sermaye bulundurmaları ilkesine dayanmaktadır. Fakat kısıtlı risk ağırlığının kullanılması ve farklı faaliyet alanları olan bankalara aynı kriterin uygulanması ekonomik iyileşme adına yapılan düzenlemelerin eksikliklerini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Basel I'de OECD'ye üye ülkeleri hükümetlerine % 0, üye ülkelerin bankalarına olan borçlara ise % 20 risk ağırlığı verilmesi, buna karşın OECD üyesi olmayan ülkeler için % 100 risk ağırlığı öngörülmüş olması uzlaşının yetersizliğini kanıtlamaktadır (Demirkol ve Aba, 2012: 256).

Sadece beş farklı risk ağırlığı kullanılması nedeniyle risk duyarlılığı düşük olan Basel-I, farklı faaliyet alanlarına sahip bütün bankalara aynı şekilde uygulandığından "herkese tek beden elbise" (one-size-fits-all) şeklinde tanımlanabilecek bir sermaye düzenlemesidir (Yayla ve Türker, 2005: 2).

Basel-I, basit içerikli olması açısından gelişmiş ülkelerin uluslararası faaliyet gösteren büyük oyuncularının ve akademik çevrelerin olumsuz eleştirilerine maruz kalmıştır. Ancak, içerdiği standartların basit ve kolay uygulanabilir olması, Basel-I'in özellikle gelişmekte olan ülkelerce benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Basel-I, bu ülkelerin düzenlemelerinin modernleşmesine ve finansal sektörlerinde rekabetin artmasına katkıda bulunmuştur. Basel-I'e yönelik olumsuz eleştirilerin yanında

"adil rekabet ortamı" (level playing field) yaratması ve gelişmekte olan ülkeler için de yüzde 8'in üzerinde asgari sermaye yeterliliğini zorunlu kılınması nedeniyle finansal istikrarın güçlenmesini sağlamasıdır (BDDK, 2005b: 2-3).

3.2.Basel II Uzlaşısı

Dünya finans sisteminin karşılaştığı krizler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye yeterliliği sorununun tekrar ele alınması gerektiği görüşünü ön plana çıkarmıştır. Bu çerçeve içinde Basel Komitesi tarafından tüm riskleri içermek üzere 1988 tarihli sermaye önerisinin yerine Haziran 1999 tarihinde eksiklikleri gidermek ve zaman içerisinde finansal piyasalarda ortaya çıkan gelişmeleri de dikkate almak amacıyla yeni bir taslak hazırlanmış olup, bankaların önerisine sunulmuştur.

Yapılan düzenleme, Basel Komitesinin 1988'de kabul ettiği sermaye gereklerinin risk temeline dayandırılması (Risk Based Capital) yaklaşımını sürdürmektedir. Düzenlemedeki amaç, mevcut çerçevenin zaman içerisinde uygulamada ortaya çıkan aksaklıkların göz önüne alınarak gözden geçirilmesidir. Yeni yaklaşımın üç dayanak noktası vardır. Bunlar; i) asgari sermaye yeterliliği, ii)sermaye yeterliliğinin denetimi ve iii) piyasa disiplini'dir (www.tbb.org.tr).

1988 Basel Uzlaşısı, uluslararası piyasalarda faal olan bankaların aktiflerinin risklerini ağırlıklandırmak ve buna karşılık gelen asgari sermaye büyüklüğünü belirlemek için yöntemler önermiş ve bankaların sermaye yeterlilik oranlarını artırmaları yönünde olumlu katkı yapmıştır. Ancak zaman içinde ortaya çıkan gelişmeler bu yaklaşımın bazı açılardan yetersiz kaldığı görüşünü kuvvetlendirmiştir. Bu eleştirileri iki ana başlık altında toplamak mümkündür (www.tbb.org.tr):

i. Risk temelli sermaye yaklaşımında kullanılan sermaye kavramı, bir bankanın beklenen ya da beklenmeyen

kayıplarını karşılama kapasitesini yeterince ifade etmemektedir.

ii. ullanılan risk ölçütü yeterli değil ve değerlendirmede kredi riskindeki farklılıklar yeterince göz önüne alınmamıştır. Bunun sonucu olarak bankalar Risk Temelli Sermaye Oranlarını tutturabilmek için mali araç değişikliği yaparak "arbitraj" yoluna gidebilmiştirler.

Basel Bankacılık Denetleme Komitesi tarafından, 16 Ocak Salı 2001 tarihinde halen yürürlükte olan 1988 düzenlemesinin yerini alacak bir "Yeni Basel Sermaye Yeterlilik Düzenlemesi" öneri paketi sunulmuştur. Haziran 1999 Basel Uzlaşısında açıklanan üç temel yapı korunmuş ancak detaylarda değişikliğe gidilmiştir.

Ekonomide yaşanan hızlı gelişmeler, esnek sermaye yeterliliği yapısına duyulan ihtiyacı arttırması dolayısıyla Basel Komitesi, Basel II Kriterlerini üç yapısal blokta toplamaktadır. I. Yapısal Blok (Pillar I); nicel değerlendirme yapıldığı ve riske daha duyarlı asgari sermaye şartlarının ortaya konulduğu bölümdür. II. Yapısal Blok (Pillar II); niteleyici değerlendirmenin yer aldığı güçlendirilmiş denetim otoritesinin incelemesi sürecini kapsamaktadır. III. Yapısal Blok (Pillar III) ise kamuya açıklama yapma yoluyla piyasa disiplinin sağlanmasına ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır (Demirkol ve Aba, 2012: 256-257).

Basel II uzlaşısı 1. yapısal blokta , - Kredi Riski - Operasyonel Risk - Riski Azaltma – Teminat bölümleri yer almakta olup Basel I uzlaşısında yer alan sermaye yeterliliği asgari oranını ve piyasa riskine ilişkin son düzenlemeleri aynen muhafaza etmiş olmakla birlikte kredi riskine esas tutarın hesaplanmasında kullanılan ağırlıkların belirlenmesi konusunda yeni yöntemler sunmakta, operasyonel riski sermaye yeterliliği hesaplamasına dahil etmektedir. Diğer taraftan Basel II uzlaşısı 2. yapısal blokta ulusal denetim otoritelerine kur riski, likidite riski, faiz oranı riski ve yoğunlaşma riski ve benzeri riskleri karşılamak üzere sermaye yeterlilik oranını banka bazında yükseltebilmesine

imkan sağlamakta ayrıca bankaların sermaye seviyesinin proaktif izlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması konusunda denetim otoritelerini yetkilendirmektedir. Beklenen kayıplar ayrılan karşılıklarla, beklenmeyen kayıplar da sermaye artışları ile karşılanmaktadır. Basel II uzlaşısı 3. yapısal blokta düzenlenen piyasa disiplini ile bankaların risk yapıları, sermaye yeterliliği ve pozisyonları konusunda piyasa katılımcılarının daha fazla bilgi sahibi olabilmeleri için şeffaf bir yapı öngörmektedir (Aykut, 3).

Basel II bankaların sermaye yeterlilik oranını hesaplamak üzere kendi iç risk derecelendirme sistemlerini kullanabilecekleri içsel derecelendirme metodunu geliştirmiştir ve belirli bir geçiş aşamasından sonra bankalarca bu metodun uygulanmasını önermektedir. Yeni düzenleme ile kredi ve faaliyet riskleri için öngördüğü gelişmiş metotların kullanılmaması durumunda bankaların asgari sermaye ihtiyaçları artacaktır (Özince, 2005: 20).

Basel II'nin Basel I'den Farkı kısaca aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (BDDK, 2005a: 2).

i. Basel I'de yer alan, kredi riski açısından sermaye yükümlülüğünün OECD ülkesi olup olmama kriterine göre belirlenmesi prensibine dayanan "kulüp kuralı (club rule)" Basel II ile birlikte kaldırılmaktadır.

ii. Basel II'de kredi riski, krediyi alan tarafların derecelendirme notlarına göre belirlenmektedir. Basel II'de yer alan bazı yöntemler bağımsız derecelendirme şirketleri tarafından verilen derecelendirme notlarını kullanırken, bazı ileri yöntemlerde -BDDK iznine tabi olmak üzere- bankaların kendi değerlendirmelerine dayanarak verdikleri derecelendirme notları dikkate alınabilmektedir.

iii. Basel-I'de sadece kredi ve piyasa riskleri için sermaye zorunluluğu bulunmaktadır. Basel-II'de ise bu risklere

ilaveten operasyonel risk sermaye yükümlülüğü de eklenmiştir. Basel-II'de operasyonel risk, yetersiz veya aksayan iç süreçler, insanlar ya da sistemler ya da harici olaylar sonucu ortaya çıkan zarar riski olarak tanımlanmakta (örneğin zimmet, deprem, bilgi işlem arızası sonucu ortaya çıkan zararlar) ve bankalardan bu riskleri için de sermaye bulundurmaları istenmektedir.

iv. asel II kapsamında sermaye yeterliliğine ilişkin olarak Basel II'ye özgü detaylı bilgilerin kamuya açıklanması zorunluluğu getirilmektedir. Bu husus Basel I'de yer almamaktadır.

Basel Komitesi'nin çalışmaları temel olarak bankalarda risk yönetimine odaklanmakta ve bankacılık sisteminde bilinçli bir risk yönetimi sisteminin ~~kültürü~~ oluşturulmasına çalışmaktadır. Risk yönetiminin, bankacılık sistemini çok daha verimli hale getireceği, piyasanın korunması yolunda daha doğru bir yapının oluşturulacağı, niteliksel ya da sayısal herhangi bir sorun ortaya çıktığında, bu sorunun risk yönetimi tarafından hızlı bir şekilde tanımlanabileceği öngörülmektedir. Basel II düzenlemesi ile temel olarak risk duyarlılığı daha fazla olan ve daha esnek bir yapının oluşturulması, sermaye gereği hesaplamasında risk duyarlılığının ve uyumluluğun artırılması amaçlanmaktadır (Özince, 2005: 19).

3.3.Basel III Uzlaşısı

Basel III, küresel bazda yaşanan finansal krizin ardından bankacılık sektöründeki risk yönetiminin ve denetimin ve finansal düzenlemelerin sağlamlaştırılması amacıyla Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından geliştirilmiş ve uluslararası olarak kabul edilmiş kapsamlı reform tedbirleridir.

Basel III olarak adlandırılan düzenleme değişiklikleriyle ulaşılmak istenen hedefler şu şekilde özetlenebilir (BDDK, 2010: 1);

i. Finansal ve ekonomik şoklara karşı bankacılık sisteminin dayanıklılığının artırılması,

ii. Kurumsal yönetişim ve risk yönetimi uygulamalarının geliştirilmesi,

iii. Bankaların şeffaflığının ve kamuya bilgi verme özelliklerinin artırılması,

iv. Mikro bazda yapılan düzenlemelerle bireysel olarak bankaların dayanıklılığının artırılması,

v. Makro bazda düzenlemelerle finansal sistemin şoklara karşı direncinin artırılması.

Basel III olarak adlandırılan düzenleme değişikleriyle amaçlanan hususlar; (BDDK, 2010: 2,3)

i. Daha Nitelikli Sermaye: Gerçekleştirilen düzenlemelerle ana sermaye ya da çekirdek sermaye (common equity) bünyesinde en kaliteli sermaye kalemlerinin kalması sağlanmış, diğer bazı sermaye kalemleri ise ana sermaye hesaplamasında indirim kalemi olarak dikkate alınmıştır.

ii. Niceliği Artırılmış Sermaye: Çekirdek Sermaye Oranı, Tier 1 oranı ve Toplam Yasal Sermaye oranı artırılmıştır. Bu kapsamda çekirdek sermaye oranı %7"ye; Tier 1 %8,5"e kademeli olarak yükseltilecektir. Ancak birinci kuşak sermaye oranının % 8,5"lik seviyesi bir asgari seviye olmaktan ziyade bazı konularda bankaların rahat hareket etmeleri için gerekli düzey olarak tespit edilmiştir.

iii. Sermaye Tamponu Oluşturulması: Ekonomik çevrimlerin pozisyonuna göre tutulması gereken sermaye düzeyi %0-%2,5 arasında ilaveye tabi tutulabilecektir.

iv. Risk Bazlı Olmayan Kaldıraç Oranı: Belirli dönüşüm oranlarıyla dikkate alınmış bilanço dışı kalemler ve aktifler toplamı ile ana sermaye arasında risk bazlı olmayan bir asgari oranın tesis edilmesi planlanmaktadır. Öngörülen kaldıraç oranı %36 olup, kademeli bir geçiş hedeflenmektedir.

v. Likidite Düzenlemeleri: Asgari seviyeleri %100 olacak şekilde Likidite Karşılama Oranı ve Net İstikrarlı Fonlama Oranı isimli ~~iki adet~~ oranın düzenlemelere dâhil

edilmesi planlanmaktadır. 2018'e kadar süren geniş bir uyum süreci hedeflenmektedir.

vi. Karşı Taraf Kredi Riskinin ve Alım Satım Hesaplarına ilişkin sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında hali hazırda devam eden değişiklik çalışmaları bulunmaktadır. Ancak Basel III olarak tabir edilen yeni düzenleme taslaklarının odak noktasını daha ziyade yasal sermayeye ilişkin çalışmalar oluşturmaktadır.

Basel Komitesi, Basel III Uzlaşısı ile finans sisteminin gelecekte karşılaşılabilecek krizlere karşı daha dayanıklı olmasını sağlamak amacıyla; likidite, sermaye kalitesinin arttırılması, ekonomik konjonktürün dikkate alınması ve sermaye yükümlülüğünün arttırılması gibi düzenlemeleri getirmiştir.

Sonuç

Bankacılık sisteminin kamu otoriteleri ve ekonomik birimlerin sürekli ilgi alanı içinde olması hem ekonomik hem de sosyal açıdan bankaların üstlendikleri fonksiyonlardan kaynaklanmaktadır. Geniş ve yaygın bankacılık başarısızlıklarının sosyal sonuçları banka faaliyetleri ile ilgili olarak yasal düzenlemelere gidilmesini gerektirmektedir.

Mali sektörde yaşanabilecek bir finansal kriz halinde, yeterli sermayeden yoksun olan bankaların bu durumdan etkilenmesi veya bir bankanın sistem dışına çıkmasının yaratabileceği sosyal maliyet, yapılan bankacılık düzenlemeleri açısından en önemli noktayı teşkil etmektedir. Son yıllarda finansal piyasalardan meydana gelen krizlerin pek çoğunda etkin bir risk yönetim sisteminin bulunmayışı neden olarak gösterilmektedir.

Bu amaç doğrultusunda, önemli bir bankanın çöküşünün tüm bankacılık sistemini etkileyecek olması ve bankanın güçlü bir sermaye oranına sahip olmakla çeşitli belirsizliklerin en aza indirilmesi ve uluslararası bankacılık platformunda rekabet şartlarının ülkeler için aynı seviyeye getirilmesi için sektörde ortak bir düzenlemeye gidilmesi fikri doğmuştur.

Uluslararası alanda ortak normların oluşturulması ülkeden ülkeye farklılık gösteren bankacılık denetim ve gözetim standartlarının aynı seviyeye getirilmesi açısından önem arz etmektedir. Ulusal ve uluslararası bankacılık alanında etkin bir gözetimin sağlanması gerektiği Basel Komitesinin temel hareket noktası olmuştur. BIS'in kuruluşu ile başlayan süreç sermaye yeterliliği ve risk ölçümüne yönelik kararlar ve düzenlemeler ile sürekli revize edilmektedir.

Bankacılık sektörünün uluslararası platformda yaşanan gelişmelere uyum sağlayarak rekabet gücünün arttırılması için; bankaların birleşme yoluyla aktif ve sermaye yapılarını güçlendirmeleri, küçük ve sermayesi yetersiz bankalar yerine büyük ve daha güçlü sermayeli banka modellerinin gündeme gelmesi, bankaların karşılaşabilecekleri risklerin önceden tahmin edilerek riskin ölçülmesi ve etkin bir risk yönetim sistemi ile riskin yönetilerek getiri ve sermayenin optimum bir düzeyde kullanılmasını sağlanmalıdır. Böylece risk odaklı denetim ve risk temelli sermaye ile kaynakların etkin bir şekilde dağılımına imkan sağlanacaktır.

Kaynakça

Active Araştırma (2000). Bankalarda Performans ve Risk Yönetimi Analitik Bir Çerçeve, ***Active Bankacılık ve Finans Dergisi***, Yıl:3, Sayı:15, Ekim- Kasım.

Aykut Cenan. Basel II Standartları,1-11, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi30/basel.pdf : Erişim Tarihi:24.2.2018

BDDK (2005a) .10 Soruda Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı (BASEL-II) , Ocak, 1-6.

BDDK (2005b). Basel-II Ekonomik Yansımaları Ve Geçiş Süreci, Mayıs, 1-52.

BDDK (2010). Sorularla Basel III, , BDDK-Risk Yönetimi Dairesi, Aralık, 1-18.

Çakır Niyazi (1991). Türkiye'de ve Uluslararası Bankacılık Alanında Sermaye Yeterliliği Düzenlemelerinin Mukayeseli Değerlendirmesi, ***Hazine ve Dış Ticaret Dergisi,*** Sayı: 8.

Çelebican Gürgan (1984). Bankalarda Sermaye Yeterliliği Sorunu, Ankara, ***TBB Yayını***, No:129.

Demirkol Ömer Faruk ve Aba Emel (2012). Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri, ***Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi***, Cilt: 5, Sayı: 2, 253-265.

Delikanlı İhsan Uğur (1998). Bankaların Denetimi ve Gözetimi: Türkiye ve Avrupa Birliği Uygulamaları, ***Active Bankacılık ve Finans Dergisi***, Yıl:1, Haziran-Temmuz.

Gardener E.P.M. (1988). The Capital Adequacy Problem in Modern Banking, Institute of European Finance, University College of North Wales.

Kahraman Abdulkadir (2000). Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi ve Beklentiler, ***Active Bankacılık ve Finans Dergisi***, Yıl:3, Sayı: 15, Ekim-Kasım.

Koç Selahattin (2013). Bankaların Karşılaştıkları Riskleri Yönetmedeki Etkinliği: Türkiye Ölçeği, ***Maliye Dergisi***, Sayı 165, Temmuz-Aralık, 275-297.

Maisel J. Sherman (1981). Risk and Capital Adequacy in Commercial Banks, The University of Chicago Press.

Münür Yayla ve Ayla Türker Kaya (2005). Basel-I, Ekonomik Yansımaları Ve Geçiş Süreci, Araştırma Dairesi, Mayıs, ***BDDK - ARD Çalışma Raporları***: 2005/3.

Okay, Esin. Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz, ***İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi,*** 95-122.

Özdemir Erkan (1998). Mevduat Sigortası, ***Active Bankacılık ve Finans Makaleleri-I***, Sayı:3, Yıl:1, Ekim-Kasım.

Özince Ersin (2005). Finansal İstikrar, Basel II ve Bankalar Açısından Etkileri, ***Bankacılar Dergisi***, Sayı 53, 18-22.

Pritchard, Carl L. Risk Management Concept and Guidance, (Third Edition) Arlington: ESI International, 2005.

Revell J.B (1975). Solvency and Regulation, Cardiff, University of Wales Press.

Rüstemoğlu Mehmet (2001). Teknoloji ve e hizmet Risk Yönetimi, Active Activity- ***Active Dergisi Özel Ek***, Mayıs-Haziran.

Sermaye Yeterliliği Konusunda BIS Tarafından Getirilen Yeni Öneriler ve Değerlendirmesi, http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/bis.doc: Erişim Tarihi:24.2.2018

Tezel Nuri (2001). Bankacılık Risk Alma İşidir. O zaman Risk Yönetimine Artan Önemle Yaklaşım Nedenlerdir?, ***Active Bankacılık ve Finans Makaleleri***, IV.

Vojta G. (1973). Bank Capital Adequacy, Citibank.

Yarız, Ahmet (2011). Bankacılıkta Risk Yönetimi: Risk Matrisi Uygulaması, ***Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi***, Yıl:1 Sayı:1, Temmuz, 1-33.